

I. BALKAN SAVAŞI'NIN DOĞU HAREKÂT ALANINDA OSMANLI ŞARK ORDUSU'NUN HARP TARİHİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Serdar Cem SEDİROĞLU¹

Geliş: 01.01.2019 / Kabul: 06.04.2019

DOI: 10.29029/busbed.506357

Öz

Balkan Savaşı'nın meydana gelmeyeceğine dair gerek ulusal, gerekse uluslararası basının Osmanlı kamuoyunu yanlış yönlendirme faaliyetleri Osmanlı Devleti bürokrasisinde netice vermiş, bu yanlış algı ortamında Osmanlı Ordusu çok kısa zaman sonra vuku bulacak bir savaşa oldukça hazırlıksız yakalanmıştır. Söz konusu savaşta Osmanlı Devleti, ilk olarak 14.yüzyılda ayak bastığı ve belki de imparatorluk olmasında temel güç kaynağını teşkil eden bir coğrafyayı kaybettiği gibi, aynı zamanda bu bölgede kendisiyle manen güçlü bir bağı olan nüfus kitlesini de kaderi ile baş başa bırakmıştır. Osmanlı açısından Balkan coğrafyasında kaybedilen bu harplerin nedenleri arasında dini, siyasi, ekonomik faktörlerin önemi muhakkaktır. Fakat askerî alanda yapılan hatalar, bu hazin neticenin bir diğer önemli nedenidir. Balkan Savaşı'nın arifesinde başta yığınaklanma konusunda yanlış yapılması, askerî eğitimin göz ardı edilmesi, teçhizat, donanımsal noksanlar, ordu içi politizasyonun yansımalarının devam etmesi ve harp prensiplerine yeterince riayet edilmemesi sonucunda yüzyıllardır hüküm sürülen çok önemli bir coğrafya kaybedilmiştir. Üstelik nüfus hareketleri ile bölgenin demografik yapısı da değişmiştir. Osmanlı için "Balkan Faciası" olarak hatırlanacak olan ve Balkanların siyasî haritasını önemli ölçüde değiştiren Balkan Savaşları, yaptığı etkiler ile bir açıdan I. Dünya Savaşı'nın hazırlayıcısı olmuştur. Bu makalede I. Balkan Savaşı'nın Doğu harekât alanı "teşkilat-teçhizat-silah-tefekkürat-talim-harp prensipleri" ana ekseninde ele alınarak askerî tarih açısından bulgular ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: I. Balkan Savaşı, Osmanlı Ordusu, Şark Ordusu, Harp Tarihi, Doğu Harekât Alanı.

1 Dr., Millî Savunma Bakanlığı, serdar.cem.@hotmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4687-995X>.

**ANALYSIS OF THE OTTOMAN EASTERN ARMY IN THE EAST
OPERATION AREA OF THE FIRST BALKAN WAR, IN THE CONTEXT
OF WAR HISTORY**

Abstract

The misdirection acts of both national and international press for the Ottoman public opinion about that the Balkan War would not occur had succeeded in the bureaucracy area of the Ottoman State and in this misperception atmosphere, the Ottoman Army was caught very unprepared for a war that would take place very soon. In this unprepared war, the Ottoman State left its geographical position that firstly arrived in the 14th century, and perhaps that was the main source of its power, and also in this region, Ottoman State left a mass of population which owning a very strong moral connection with themselves. In terms of Ottoman, amidst the causes of these wars that had been lost in Balkan geography; the importance of religious, political and economic factors is doubtless. But the wrongs those made in the military area have another important cause of this distressing result. On the eve of the Balkan War, crucial geography which has been ruling for centuries was lost mainly due to wrong military force concentration, also the ignorance of military education, equipment, hardware deficiencies, reflections of intra-military politics and insufficient compliance with war principles. Moreover, by population movements, demographic structure of the region had also changed. The Balkan Wars, which would be remembered as the “the Balkan Tragedy” by the Ottomans, and which had significantly changed the political map of the Balkans, had been a preparation for a kind of World War I with its effects. In this article, the east operation area of the First Balkan War will be examined on the main axis of “organization equipment-guns-reflections-training-war principles” and findings that will be put forth in terms of military history.

Keywords: *I. Balkan War, The Ottoman Army, The Eastern Army, History of War, The East Operation Area.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin harp tarihi, onun, farklı coğrafyalarda yayılmış olması, harp sayısındaki fazlalık ve ayrıca şark ve garbın mücadele kavşağında olması gibi pek çok nedenden ötürü incelemeye değer bir alan olarak karşımıza çıkar. Öte yandan halifelğin Osmanlı'ya geçişiyle (genelde 1516 yılı kabul edilir) birlikte, gaza ve şehitlik anlayışını benimseyen Osmanlı Ordu Sistemi ile dünya harp tarihi farklı bir hal almış ve Osmanlı Ordusu, “asker ocağını peygamber ocağı” kabul eden bir ordu teşkilinden itibaren oldukça farklı bölgelerde savaşarak yeni bir dünya düzeni kurulmasında öncü olmuştur. Bu kadar mükemmel işleyen bir ordu siste-

mi; barutun bulunması, ateşli silahlara geçiş ve ordu sistemlerinin disiplinlerarası bir yaklaşımla yeniden ele alınmasını zorunlu kılan gelişmelere kendini adapte edememesi ile birlikte bünyesel güncellemesini başarı ile gerçekleştiremeyerek zamanla cephelerde gerilemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti, tarihinde en ağır kayıplara neden olan Karlofça Antlaşması (1699) ile başlayan gerileme süreci ile birlikte, bir zamanlar üç kıtada hüküm sürdüğü toprakları birer birer kaybetmeye başlamıştır. Yaklaşık iki yüz yıl süren gerileme döneminden sonra Osmanlı açısından tarihi anlamı oldukça büyük olan bir coğrafyanın kaybedilmesine neden olan gelişme ise Balkan Harpleri olmuştur.

Osmanlı Ordusu'nun Balkan Savaşlarında kendisinden beklenen neticeyi elde edememesinin nedenleri sadece mevcut durumdan kaynaklanmıyordu. Coğrafi keşifler ile başlayan Batı'nın zenginleşmesi, Avrupa ordularında barutun yaygın olarak kullanılması, silah türlerindeki gelişme ve yelkenli çağı ile birlikte askerî üstünlük zamanla Batılı devletlere geçmişti. Gerçi Batılı Devletler Osmanlı Devleti'ne karşı ittifaklarını oluşturmadan önce kendi aralarında üstünlük kurma adına çetin mücadeleler vermiş ve bu üstünlük kurma hırslarından en çok kendileri zarar görmüşlerdi (Archer vd., 2006: 203). Fakat Batılı Devletler dâhili ve komşu devletlerle olan sorunlarını bir nebze çözümleyince Osmanlı'ya karşı ittifak arayışlarına girişmişlerdir.

Batının bu arayışlarında dünyaya dayattığı “milliyetçilik anlayışı ve din”, en çok başvurdukları manipülasyon yöntemleri olmuştur. Bu araçlar ile Batı zamanla tüm Balkanları da etkilemiştir. 19. yüzyılda başlayan ulusalcılık ve bunun başta kültürel olmak üzere her alanda görülen yansımaları, Balkan uluslarını harekete geçirerek bağımsızlık savaşlarını başlatmıştır. Balkan uluslarının bağımsızlık mücadelelerinin ve Osmanlı mirasından daha fazla pay alma gayretlerinin getirdiği nihai nokta olan I. ve II. Balkan Savaşları, bu coğrafya için telafisi güç yıkımlara neden olmuş, savaş boyunca sivil halk çeşitli acılarıyla karşılaşarak düzenli ordulardan daha fazla kayıp vermiştir (Reed, 2006: 22, 25).

Gerçi Balkanlardaki ulusalcı akımlar sadece Osmanlı'yı değil Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi diğer devletleri de etkilemişti. Fakat Osmanlı'da beliren milliyetçi akımlar; 1804'te başlayan isyanlar ve 1812 Bükreş Antlaşması ile Sırpların bağımsızlık yolunda elde ettiği kazanımlar, arkasından 1821-1829 Yunan ayaklanmalarının “aktif ve silahlı eyleme dönüşmesiyle” birlikte diğer devletlerdeki milliyetçi ayaklanmalardan farklılık arz etmekte olup (Ortaylı, 2012: 13), adeta yaklaşmakta olan dünya savaşının katalizörü gibi etki yapmıştır.

Balkan Harpleri, tüm Balkan uluslarını etkileyen bir nevi küçük dünya savaşı olup gelecekteki tehlikeyi haber vermesi açısından oldukça önemlidir. Oldukça geniş bir sahada cereyan etmesi ve cephelerin oldukça farklı bölgelerde konumlanması sebebiyle bu çalışmada; Doğu Harekât Alanında Bulgar ordusuyla Osmanlı

ordusu arasında yaşanan muharebelerin II. Balkan Savaşı'na kadar olan döneminin harp tarihi açısından analizi yapılmış, yine askerî tarih araştırmalarında yeni bir yaklaşım öne süren Cevat Şayin'in "3T-teşkilat, teçhizat, tefekkürat" (Şayin, 2012: 58.) başlıklarına "silah, talim, harp prensipleri" konusu da ilave edilerek I. Balkan Savaşı'na yönelik yeni bir harp tarihi analizi yapılmıştır.

1. Harbin Başlangıcında Genel Siyasi ve Askerî Durum

20. yüzyıl başlarında Bulgaristan, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla kendisine verilen geniş hakların bir kısmının 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla geri alınmasından ve Makedonya ile taleplerinin arzu ettiği şekilde karşılanmamasından ötürü yeni bir statü peşinde idi (Reed, 2006: 24, 25). Balkanlarda Osmanlı aleyhine yaşanan gelişmeler de Büyük Bulgaristan ideali için fırsatlar sunmaktaydı. Zira Ruslar, 1905 Japon Savaşı'ndan sonra önceliklerini Balkanlara vermeye başlamıştı. Ayrıca Osmanlı'da 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasete ağırlığını koyması ve İstanbul'da yaşanacak hükümet değişiklikleri, 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, 13 Nisan 1909'daki 31 Mart Vakası devletin tüm kurumlarını oldukça etkilemiştir. Bu gelişmelere; 14 Nisan 1909 tarihli Ermenilerin Adana İsyanı, Balkanlar'da bir şekilde ayrılıkçı ulusları sevk ve idare becerisi gösteren II. Abdülhamid Han'ın 27 Nisan 1909'da tahtan indirilerek Sultan Reşad'ın tahta geçirilmesi, 1909-1911 Arnavutluk İsyanı, 3 Temmuz 1910 tarihli ve bir açıdan Balkan ulusların ittifakına zemin hazırlayan Kiliseler Kanunu, 1911 Yemen İsyanı ve 1911 Trablusgarp Savaşı eklenince (Görgülü, 2014: 3-4) artık Osmanlı'nın Balkanlardaki statüsü oldukça zayıflamış ve Balkan ulusları karşısında etkinliği iyice azalmıştır.

İşte Balkan uluslarının Osmanlı'ya karşı yeni bir mücadele için son derece elverişli fırsatların olduğu bu dönemde; 29 Mayıs 1912'de Bulgar-Yunan ve Ağustos 1912'de de Karadağ-Bulgaristan antlaşmaları imzalanmıştır. Balkan uluslarının kendi aralarında Osmanlı'nın mirasını paylaşmak için anlaştıkları bu günlerde dört Balkan Devleti 30 Eylül 1912'de Osmanlı'ya karşı seferberliklerini, Osmanlı Devleti ise 1 Ekim 1912'de söz konusu devletlere karşı seferberliğini ilan etmiştir (Çakmak, 2012: 86-87). Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne 8 Ekim 1912'de savaş ilan ederek İşkodra üzerine taarruza başlamasından (Görgülü, 2014: 5-6), yani yaklaşan Balkan Savaşı'nın ilk işaretinden (Uçarol, 2000: 428) sonra Osmanlı Devleti, İtalya ile olan savaşı sona erdirerek ağırlık merkezini Balkanlar'a ayırabilmek için İsviçre'de daha 12 Temmuz 1912'de her iki devlet arasında başlamış olan gizli barış görüşmelerini sonuçlandırarak 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzalamıştır (Uçarol, 2000: 429). Böylelikle Osmanlı Devleti bu cephedeki ordusunu Balkanlara kaydırma fırsatını yakalamıştır.

Osmanlı Devleti; İtalya ile olan savaşını sonlandırma girişimde bulunduğu sırada, seferberlik hazırlıklarını on beş günde tamamlayacağını düşünerek 16 Ekim 1912’de Bulgaristan ve Sırbistan’a, 18 Ekim’de ise Yunanistan’a harp ilan etmiştir (Görgülü, 2014: 6). Savaş başlamadan önce Osmanlı Ordusu’nun konuşlanması şu şekilde idi: Osmanlı Devleti’nin Trakya’da Doğu Ordusu yani 1’nci Ordu, Makedonya’da ise Batı Ordusu yani 2’nci Ordu bulunuyordu. Türk Kurmayları, Şark ve Garp Ordularının harekâtı için toplam on iki adet plan hazırlamıştı. Bu harekât planlarına göre Doğu Ordusu, 478.848 personel ile harbe katılması gerekliken, başka ülke topraklarında bulunan askerî birliklerini sevk edememesi, planladığı seferberliği gerçekleştirememesi gibi nedenlerden ötürü 115.000 kişilik personelle, Batı Ordusu ise planlanan 334.815 personel yerine 175.000 personelle Balkan Savaşı’na katılmak zorunda kalmıştır. Olası harekât planlarının ve seferberliğin uygun icra edilememesinden dolayı her iki ordu da toplam 290.000 askerle, diğer uluslarının yaklaşık 480.000 kişilik ordularına karşı harp etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı aleyhine olan bu duruma ek olarak ayrıca mevcut erlerin 1/8’inin tüfeği de yoktu (Görgülü, 2014: 5).

Bulgaristan’ın harekât planları ve kuvvetleri ise şöyleydi: Bulgar askerî birlikleri üç ordu halinde ve toplamda 288 tabur ile olası bir Balkan Savaşı için hazırlanmıştı. Bulgar Silahlı Kuvvetleri, Birinci ve Üçüncü Orduları ile Yıldız Dağları’nı aşarak Kırklareli-İstanbul istikametinde taarruz etmeyi, İkinci Ordu ile de Tunca ve Arda nehirleri arasından taarruz ederek Edirne’yi ele geçirmeyi planlamıştı. Bulgarların kendi planlarına göre belirlenen hedeflere 8 ayda ulaşacağı öngörülmüştü (Görgülü, 2014: 5-6).

Sırp Silahlı Kuvvetleri ise altı tümenlik Birinci Orduları ile Vrana üzerinden Vardar Havzası’na; bir Sırp, bir Bulgar tümeninden oluşan İkinci Ordusu ile Köstendil’den Vardar Havzası’nın doğusuna; dört tümeden oluşan Üçüncü Ordu ile bir koldan Kosova ile Makedonya devletlerinin sınırları boyunca uzanan Şar Dağlarına, diğer koldan ise Üsküp üzerine taarruz etmeyi planlamıştı. Yunan askerî birlikleri ise yedi tümen ve bir süvari tugayından ibaret üç kolordu seviyesindeki birliği ile Teselya üzerinden Selanik’e, bu kuvvetlerinden bir tümen ile Manastır istikametinde taarruz etmeyi planlamıştı. Karadağ askerî birlikleri de üç tümen ile İşkodra’ya, bir tümen ile de Üçüncü Sırp Ordusu ile beraber taarruz etmeyi planlamıştı (Görgülü, 2014: 6).

Osmanlı askerî birliklerinden Şark Ordusu Doğu Trakya’yı, Batı Ordusu ise Batı Trakya ve Batı Rumeli’yi savunmak için tertiplenmişti. Batı Ordusu’nun durumu Şark Ordusu’nun durumuna göre iyi durumda olup bu harekât alanında Manastır, İşkodra, Yanya ve Selanik’te ayrı bölgeleri savunmak için birlikler dağıtılmıştı (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 73).

Osmanlı Devleti daha 1877-78 Rus Savaşı’ndaki yenilgiden sonra Almanya’dan

gelen askerî heyetlerle birlikte ordunun savaş hazırlıklarının “planlama” yönüne daha fazla önem vermeye başlamış, bu kapsamda Osmanlı Genelkurmayı olası bir Balkan Harbi için savaş hazırlıklarına hız vererek seferberlik, yığınaklanma ve sefer (harekât) planlarını düzenlemiş (Er, 2014: 137) ve olası senaryolara karşı on bir savaş/harekât planı² yapmıştı. Bu planlardan ikisi Bulgarlara ilişkin olup, bir tanesi Bulgarlarla yalnız başına bir savaş planı, diğeri Bulgarlara Sırp ve Karadağ'ın da katılma ihtimalini göz önünde bulundurarak hazırlanan bir başka plandı. Osmanlı Kurmay Heyetinin Yunanistan'ın harbe katılacağını öngören bir planı henüz tamamlanmamıştı (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 78).

Başlangıçta değerlendirmeye alınmayan Yunanistan'ın da savaşa dâhil olmasıyla altmış dokuz taburluk bir askeri gücün Yunan Cephesi'ne sevk edilmesi durumu ortaya çıkmıştır (Akargün, 1992: 3-46). Osmanlı İmparatorluğu'nu temelden sarsan Balkan Harbi (Tunaya, 1988: 4) sırasında icra edilen harekât planı, taarruzu öngörerek birlik toplanmalarının daha ileride bir yerde yapılmasını kabul etmekteydi. Oysa Osmanlı Ordusu'nun zaman kazanıp seferberliğini sağlayarak Anadolu'dan gelecek birliklerin yeni sefer görev yerlerindeki görevlerine katılışına dek mevcut durumu koruyarak savunmaya devam etmesi ve Makedonya harekât bölgesine askeri birlik gönderilmeyerek Doğu Harekât Alanı'nın gerilerinde, Çorlu civarında askeri unsurların tertiplenmesi (Er, 2014: 143) rasyonel bir tercih olacaktı.

Ayrıca sefer planları barış döneminde harp oyunu, manevra ve tatbikatlarla gerçeklik durumu test edilmeliydi. Oysa Osmanlının uygulamaya koyduğu bu planlar, harp ilânıyla birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Öte yandan başlangıçta Şark Ordusu'nun planında savunma esas karar kılınmışken sonradan bu durum değiştirilerek taarruz harekâtı tercih edilmiştir (Akargün, 1992: 3-47).

2. Osmanlı Şark Ordusunun Muharebeleri

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın, 17 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan'ın, 18 Ekim'de ise Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiği ortamda (Gencer ve Özel, 2009: 40) Bulgar Silahlı Kuvvetleri 1, 2 ve 3'üncü Orduları ile 18 Ekim 1912'de taarruza geçti. I. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Ordusu'nun bir kolu da hemen Filibe'ye hücum ederek Bulgar Ordusunun arkasını çevirmek istedi ise de 19-20 Ekim 1912 tarihleri arasındaki muharebelerde yenilerek geri çekildi (Uçarol, 2000: 440). Bulgar Silahlı Kuvvetlerinden İkinci Ordu birliklerinin ileri unsurları 21 Ekim 1912 günü Arda ve Tunca nehirleri arasından otuz beş km'lik bir cephe üzerinden Edirne'nin 16-20 km batısı ile Edirne kuzeyi bölgesine kadar ilerledi. Bulgar Silahlı Kuvvetlerinin birinci ve üçüncü Orduları ise Tunca Nehri'nin do-

2 Serkan Er ise Osmanlı Ordusu'na ait 12 sefer planı ve sefer planlarını kapsayan seferberlik planları olduğunu belirtmiştir (Er, 2014: 142).

ğusundan 55 km'lik bir cephe ile Birinci Ordu unsurları Edirne-Kırklareli hattının on beş km kuzeyine, Üçüncü Ordu unsurları da Kırklareli'nin yirmi km kadar kuzeyine ilerlediler (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 68; Tarihte Türk ve Bulgar İlişkileri, 2004: 80-81).

Edirne'nin savunmasında Osmanlı Ordusu tabyalara güveniyordu. Edirne Kale Komutanlığı kale seferber olma talimatına uyararak elde mevcut tahkim planına ve Genelkurmaydan tahsis edilen seferi kuvvetlerle kaleden istenen 50 günlük müdafaa müddetine göre bir seferber olma planı hazırlayarak bunu bir ihtiyaç listesi ile harekât başlamadan önce Genelkurmaya iletmiştir (Aşkın, 2007: 28, 35).

Osmanlı Doğu Ordusu, kuvvet ağırlığı ile Kırklareli istikametinde taarruz eden Bulgar Ordusuna karşı, Kırklareli-Edirne-Yenice hattında savunma kararını vermişti. Ayrıca takviye amacıyla İstanbul'da bulunan Mürettep On sekizinci Kolordu unsurlarına Kırklareli harekât bölgesine, Tekirdağ'daki On yedinci Kolordu'ya da Saray güneyi harekât bölgesine yavaşması için emir verildi (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 68; Görgülü, 2014: 6).

“Bulgar Ordusunun dağılık durumu ve kuvveti, doğu yanına bir taarruz fırsatını veriyordu. Ancak, Türk Doğu Ordusunun birlikleri de dağılmıktı. Bunların toplanmalarının beklenmesi için zamana ihtiyaç vardı. 17/18 Ekim 1912'de Doğu Ordusu karargâhı İstanbul'dan Lüleburgaz'a gelmişti...Başkomutan Vekili Nâzım Paşa'nın sürekli işe karışması ve baskısı sonucu, yaklaşık olarak iki misli üstün bulunan üç ordudan oluşan Bulgar kuvvetlerine karşı taarruza karar verildi. O sırada Kırklareli-Edirne çevresinde 1'nci, 2'nci, 3'ncü, 4'üncü Kolordular, Edirne'deki birliklerden teşkil edilen Mürettep Kolordu ve Süvari Tümeni vardı. 21 Ekimde, sıklet merkezi Kırklareli-Yanbolu genel istikametinde olmak üzere ileri harekâta geçildi.” Görgülü, 2014: 6-7).

Türk ve Bulgar Orduları 22 Ekim 1912 saat 14'te bir nevi tesadüf muharebesi³ tarzında Süloğlu ve Yoğuntaş bölgelerinde savaşmaya başladı ve muharebeler 23 Ekim günü öğleye kadar devam etti. Bulgar Ordusu geri çekilmek için hazırlanırken, Türk Ordusu Kırklareli-Edirne-Yenice hattına çekilme kararı aldı (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 68).

Ancak geri çekilen Osmanlı ordu birlikleri bu hatta durmayarak 24 Ekim akşamı, Pınarhisar-Lüleburgaz hattına kadar çekilmek durumunda kaldı ve Kırklareli, Bulgarların işgaline terk edildi. Bulgarlar ile savaş devam ederken

“Türk Ordusunun seferberliği hâlâ tamamlanamamış, seferber edilen erlerin % 25'i henüz birliklerine katılmamıştı. Zamansız terhis dolayısıyla ordunun yeterli eğitim

3 Tesadüf muharebesinde karşılaşılan yerde birlikler tarafında üstünlük sağlamak için her türlü gayret gösterilir.

görmüş personeli azalmış; bu yetmiyormuş gibi, birliklerin toplanmaları ve hazırlıkları tamamlanamadan taarruza geçilmiş ve düşman karşısında parça parça ezilmişti. Bu hal, savaş azminin sarsılmasına ve moralin yıkılmasına sebep oldu. Birliklerde disiplin kalmadı ve subaylar, birliklerine hâkim olamadılar. Kaçar gibi geriye çekilen birlikler Pınarhisar-Lüleburgaz hattında zor durduruldu. Bu seferde komutanlar hangi hatta savunma yapılacağına karar veremediler. Bu hatta mı yoksa daha doğuda mı savunulmuş tartışması sürerken ve birlikler yeterli savunma tertiplerini alamadan 28 Ekim 1912'de bu hatta Bulgar taarruzları başladı.” (Görgülü, 2014: 7).

28 Ekim 1912'de başlayan ve dört gün süren Pınarhisar-Lüleburgaz kesimindeki muharebede de Osmanlı Ordusu istenen başarıyı elde edemedi ve ordunun daha gerideki Çatalca hattına çekilmesi kararlaştırıldı. Çekilmeyi en az zayılatla yapabilmek ve gerekli zamanı kazandırmak amacıyla Çorlu'da bir müfreze ve onun kuzeyinde de bir süvari tümeni bırakıldı. Oyalama muharebesi maksatlı bırakılan bu unsurlar görevlerini biraz da Bulgar ordu birliklerinin elde ettiği başarıyı takip harekâtına dönüştürememesinden ötürü oldukça geç bir tarihte ancak 13 Kasım 1913'de Çatalca hattına ulaşabildi. Bulgar birlikleri 17 Kasımdan itibaren üç defa taarruz etmeyi denedilerse de başarı sağlayamamış olarak bu hatta tertiplenmek zorunda kaldılar (Görgülü, 2014: 7-8).

Bulgarların, geri çekilen Osmanlı birlikleri karşısındaki harekâta Türk süvarilerini göz önünde bulundurduğu değerlendirilmektedir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 69, 76). Daha Orhan Gazi döneminde Osmanlı'yı diğer beyliklerden ayıran icraatlardan biri sayılabilecek “yaya ve süvariden oluşan askerî teşkilatı”nın (Afyoncu, 2010: 12) en dinamik unsuru olan bu birlikler bugüne kadar etkinliğini koruyabilmişti. Gerçi Osmanlı Ordusu daha XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünya ordularının piyade birliklerini bünyelerine dâhil etmesiyle başlayan askerî gelişmeler neticesinde tüfekli piyade unsurlarını bünyesinde kullanmaya başlamış (Afyoncu, 2010: 140), süvari birliklerini de manevra unsuru olarak kullanmaya devam etmiştir.

Bulgar birliklerinin taarruzlarını takip harekâtına dönüştürememesinden istifade ile Doğu Ordusu, Çatalca savunma hatlarında, Çatalca Ordusu adında yeniden teşkilatlanarak tertiplendi.

Doğu harekât alanındaki Bolayır Mevzii ise Çanakkale Boğaz Komutanlığınca savunuldu. Bulgar Ordusu, Çorlu Müfrezesi ile Süvari Tümeninin yaptığı oyalama muharebeleri dışında hiç bir direnmeyle karşılaşmadan, Çatalca mevzilerine kadar ilerleyebilmiştir. Oysa Bulgar Ordusu, başlangıçta Kırklareli-Edirne hattında büyük muharebelerin olacağını, Çorlu bölgesinde zorlu muharebelerin cereyan edeceğini öngörmüş; birlikleri geri çekilen Osmanlı Ordusu karşısında süratli hareket ederek taarruzu sürdürememiş ve 13 Kasım 1912'de Çatalca mevzii önüne ulaşarak burada Osmanlı Ordusu'nun direnci ile karşılaşmıştır (Görgülü, 2014: 8).

Öte yandan Bulgar İkinci Ordusu'nun 22-24 Ekim 1912'de Edirne'yi bir baskın ile ele geçirme girişimi sonuçsuz kalmış, Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığı

şehri savunmuştur. Doğu Ordusu'nun, Lüleburgaz ve sonrasında Çatalca muharebelerinin sürdüğü günlerde Edirne'deki Osmanlı Ordu birlikleri adeta bağımsız bir savunma harekâtı yaparak direnç göstermeye devam etmiştir. Bu dirence rağmen 16 Kasım 1912'de Bulgar ve Sırp birlikleri ablukayı tamamlayarak şehri 21 Kasımdan itibaren yoğun top ateşine tutmuştur (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 69).

Stratejik bir yaklaşma istikameti üzerinde bulunan Edirne'nin savunulması oldukça önemli idi. Çünkü bu şehrin alınması Slav unsurlarını İstanbul'a, yani başkente bir adım daha yaklaştıracaktı. *"İstanbul-Edirne üzerinden Meriç Vadisi boyunca Sofya'ya erişen yol, Balkan Yarımadası'nı çaprazlama kesen anayoldu"*. *"Doğu Roma döneminde İmparatorluk yolu olarak adlandırılan"* (İnalçık, 2013: 15) bu yol her iki ordu için de hayati idi. Fakat Bulgar İkinci Ordusu'nun bu yol üzerindeki Edirne şehrine ayrılmış olması, onların İstanbul hedefinde yeterli kuvvet toplayamamasına neden oldu.

Bu arada Batı Trakya'da bulunan ve yaklaşık bir kolordu kuvvetindeki Kırcaali Müfrezesinin, düşman yan ve gerilerine taarruz ederek etkili olacağı umuluyordu. Lakin bu Osmanlı birlikleri de Bulgar Rodop Grubunun taarruzu karşısında hemen dağılmış ve etkili bir varlık göstermeden, yerli halk ile birlikte Gümölcine'ye doğru panik halinde çekilmiştir. Böylece Batı Trakya Bulgar Ordusunun eline geçmiş, Osmanlı Doğu ve Batı Orduları arasındaki irtibat, harbin başlangıcından henüz on bir gün geçmeden kesilmiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 69; Görgülü, 2014: 8). Bulgar Ordusunun Mesta-Karasu'ya inerek Batı Trakya'yı işgal etmesiyle bir başka tarihi önemi olan coğrafya Bulgarlara bırakılmıştır (Sediroğlu, 2008: 11).

Bulgar ordu birliklerinin müteakip dönemde Çatalca savunma hatlarını yarmak için girişimleri olmuşsa da bu denemeler sonuç vermemiş ve Osmanlı Ordusu'nun çetin savunma direnci ile karşılaşmıştır. Böylece Çatalca hattında muharebeler denge kazanmaya başladığı günlerde taraflar arasında bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı-Bulgar Orduları arasında imzalanan 3 Aralık 1912 tarihli Çatalca Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Genel Karargâhın 4 Aralık 1912 tarihli emrine göre ateşkes süresince tarafsız bölgenin geçilmeyerek, tahkimat faaliyetlerine öncelik verilerek olası bir harekâta hazırlık yapılması emri verilmiş, Osmanlı Ordusu muhtemel bir harekât için yeniden teşkil faaliyetlerine öncelik vermiştir (Uzdil, 2006a: 3). Ateşkes süresi uzun sürmemiş, Londra'da toplanan elçiler nihai bir anlaşmaya varamayınca 3 Şubat 1913'te Bulgar ve Osmanlı Orduları arasında savaş yeniden başlamıştır. Bulgarların Balkanlar'da bu seviyede güçlenmesi ve İstanbul'a yaklaşması ilk başta kendilerini destekleyen Rusları da tedirgin etmiştir. Avusturya-Macaristan'da Balkanlar da güçlü bir Bulgar devleti yerine güçsüz bir Osmanlının varlığını tercih etmiştir.

Bulgar Silahlı Kuvvetleri; 23 Ocak 1913'te Osmanlı'daki hükümet değişikliğini de fırsata çevirerek Çatalca cephesine yardımı arttırmak ve şehir savunmasını sür-

düren Edirne'yi ele geçirmek için iki Sırp tümeni takviyeli bir Bulgar ordusuyla 3 Şubat 1913'te yeniden taarruza geçmiştir. Çatalca'da ise Bulgar birlikleri savunmayı tercih etmiştir. Çatalca'da savunma yapan Bulgar Ordusu'nu etkisiz hale getirmek ve Edirne'ye takviye olması için 8 Şubat 1913'te Osmanlı Ordusu Bolayır'dan taarruza geçmiş ve Şarköy kıyılarından bir kolordu ile çıkartma harekâtı icra etmiştir. Fakat Osmanlı ordu birlikleri bu harekâta istediği sonucu elde edememiştir. Edirne'yi takviye etmesi düşünölen Osmanlı askerinin gelememesi üzerine tarihi Osmanlı başkenti 26 Mart 1913 günü Bulgarların eline geçmiştir (Görgölü, 2014: 10-11). 29 Haziran 1913'te başlayacak olan II. Balkan Savaşı'na kadar Bulgar ve Osmanlı Ordusu genel olarak ulaştıkları hatlarda kalarak birliklerinin pozisyonlarını korumaya devam etmişler, tahkimatlarını güçlendirerek birliklerini yeniden teşkilatlandırmışlardır.

3. Osmanlı Şark Ordusunun Askerî Teşkilat Yönünden Mevcut Durumu

Balkan devletleri; kurumsal geleneğe dayanan devletler olmayıp uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde yaşayarak din, dil, gelenek ve muharipliklerini sürdürmüşlerdir. Aslen savaşıçı bir nitelik taşıyan Balkan milletleri *“dağlı ve komitacı vasıflarını korurlar. Fakat bu orduların eksik bir tarafı vardır; disiplin ve askerliğin getirdiği centilmenlik onlarda yoktur.”* (Ortaylı, 2014: 109).

Bununla birlikte diğer Avrupa devletlerinin verdiği askeri destekler ve Osmanlı'nın mirasının paylaşılmasında gösterilen telaş onların bu özelliklerini ikinci planda bırakmış, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan istifade ile kendi askeri teşkilatlarını diğer Balkan ulusları ile ittifaklar düzenleyerek Osmanlı karşısında etkin sonuç elde etmişlerdir.

Osmanlı Devleti; Balkanlar'da bir zamanlar tebaası konumundaki uluslara karşı seferberliğini bile tam yapamamışken Almanya, Rusya, Fransa gibi devletler olası bir dünya savaşının haberini almış gibi barış mevcutlarını üst seviyelerde tutmuşlardı. Almanya 1912 ve 1913 yıllarında yedek sayısını artırmış olmakla ordu mevcudunu 748.000'e, Rusya ve Fransa ise barış dönemi mevcutlarını 2.170.000 civarına ulaştırmıştı (Archer vd., 2006: 438). Bunun yanında Balkan ulusları da askeri örgütlerini süratle güçlendirmiş, mevcutlarını arttırma yoluna gitmişlerdir.

Seferberlik hazırlıklarına çok önceden başlayan Balkan ulusları ve Osmanlı Ordusuna ait tahmini barış ve seferberlik durumu ise şu şekilde idi (Çakmak, 2012, 13).

Tablo 1. Balkan Ulusları ve Osmanlı Ordusuna Ait Tahmini Barış ve Seferberlik Durumu

Askerî Birlikler	Barış Zamanı		Seferde
	Subay	Asker	
Bulgar Ordusu	3.900	56.000	240.000 (Seyyar Ordu)
Sırp Ordusu	2.033	30.000	150.000 (Seyyar Ordu)
Yunan Ordusu	1.900	29.000	80.000 (Seyyar Ordu)
Karadağ Ordusu	100	2.000	31.000 (Seyyar Ordu)
Toplam	7.933	117.000	501.000
Osmanlı Ordusu (Yemen ve Bağdat gibi çok uzaktaki birlikler bu sayının dışındadır)	20.000	280.000	812.663 (planlanan)*

Batılı devletler, askeri kuruluşlarını seferberlik durumuna getirirken Osmanlı bürokrasisi geleceği öngörememiştir. Öte yandan Osmanlı Ordusu'nda eğitim görmüş 70.000 askerin savaş başlamadan hemen önce terhis edilmesi Osmanlı açısından büyük bir hata idi (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 75). Bununla birlikte Osmanlı Ordusunda tümenler alay, alaylar tabur seviyesine düşürülmüştü (Uzdil, 2006b: 194). Balkan Harbi başladığında özellikle redif taburlarında subay sayısı oldukça azdı (Uzdil, 2006a: 135). Zamanla Osmanlı Ordusu bu taburların mevcutlarını düzenleme yoluna gitti. Fakat bu düzenleme işlemi başlangıçta gecikince Osmanlı ordu birlikleri Çatalca savunma hatlarına kadar olan araziyi Bulgar Ordusuna terk etmek zorunda kaldı.

Ayrıca Osmanlı Ordusu komuta kademesi, askeri birlikleri yeniden savaşa yönelik olarak oluştururken ordu mensupları arasındaki uyuma, yani uzun süre birlikte çalışmış olma ve böylece kader birliği oluşturma hususuna yeterince riayet etmemiştir. Orduya dâhil edilen ihtiyat askerlerinin durumu ise yeteri kadar değerlendirilmeden ve gerekli adaptasyon sağlanmadan oldukça plansız bir şekilde gerçekleşmiştir. “...20-25 yaşlarında bir gence, 45 yaşlarında büyük acılar görmüş bir asker, güçlkle refakat edebiliyordu. Bu da mürettep birliklerin iç düzenini ve bağlılığını bozmaktaydı.” (Uzdil, 2006b: 194).

Bununla birlikte Osmanlı Ordusunda birlikler teşkil edilirken birlik komutanları daha önce hiç görmedikleri ve tanımadıkları birliklerin başına verildi. Belli bir süre beraber vazife görmek, silah arkadaşlığı gibi kavramların oluşması için yeterli zaman tanınmadan ve “birlik ruhu” meydana gelmeden Osmanlı Ordusunda kıtalar teşkil edildi. Bu da Balkan hezimetinin yaşanmasına katkı yapan başka bir neden olmuştur. Oysa “subayların barışta beraber çalışması ve mümkün mertebe birkaç rütbede aynı birlik ve mevkiye kalması” gerekmektedir (Uzdil, 2006b: 195).

* Tahmini olarak Osmanlı Ordusu'na katılacaklarla birlikte olması beklenen sayı idi. “Ancak kâğıt üzerindeki verileri gerçeğe dönüştürmek” oldukça zordu. Bundan ötürü Osmanlı Ordusu “hesap edilenin yaklaşık yüzde otuz beşine ulaşabilmiştir” (Beşikçi, 2017: 294, 297).

Osmanlı Devleti; Balkanlar'da olası bir savaş senaryosunun bu kadar erken gerçekleşeceğini öngöremeyerek gerekli savaş hazırlarını yapmamış ve dört Balkan Devleti'nin 30 Eylül 1912'deki seferberliklerinden sonra 1 Ekim 1912'de resmi seferberliğini ilan etmiştir. Seferberlik içerisinde Osmanlı ordu birliklerinde özellikle keşif unsurlarının teşkilinde yeterli özen gösterilmemiş, komuta kademesinin adeta gözü ve kulağı kapalı bir şekilde muharebeye girilmesine neden olunmuştur.

Kırklareli ve Süloğlu muharebelerine daha seferberliğini ve toparlanmasını tamamlayamamış olan Osmanlı ordusu aslında yeterli istihbarat kaynaklarının olmamasından ötürü düşmana saldırmak isterken kendisi saldırıya uğramıştır. Savaş cephesinin büyüklüğü de birlik ve düzeni sağlamada olumsuz tesir yapmıştır (Uzdil, 2006b: 192).

Balkan Harbi'nin seferberlik planı, ülkenin sahip olduğu kaynaklar dikkate alınmadan ve planın icrasında karşılaşılan birçok sorun nedeniyle karar alıcıları yanlış etkileyerek harbin sonucuna önemli derecede tesir etmiştir. Seferberlik planlarını hazırlayan komuta kademesinin planların uygulanması sırasında ortaya çıkacak zaafı (Er, 2014: 137, 140) kestirememesi, hazin sonucu hazırlayan bir başka neden olmuştur.

İstihbarat birliklerinin görevlerini yeterince yapamaması neticesinde Kırklareli Muharebesi'nde Bulgar Üçüncü Ordusu'nun Tunca'nın doğusundaki faaliyetleri ancak sıcak temasa geçildikten sonra öğrenilebilmiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 75). I. Balkan Savaşı'nın başlangıcında özellikle keşif ve istihbarat unsurlarının görevlerini olması gerektiği şekilde yerine getirdiklerini söylemek pek mümkün değildir.

Ayrıca Osmanlı birlikleri içinde Rum ve Bulgar kökenli unsurların olması orduda bozgunculuğa neden olmuş ve geri çekilmede diğer askerleri de olumsuz etkilemiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 75). Din uğruna savaşan bir ordu geleneğinde Müslüman olmayan unsurların ordu içinde yer alması ayrı bir tezat durumdur. "*Osmanlı karışımındaki her milletin din ve vatanla ilgili ideali tam anlamıyla çeşit çeşit ve birbirine zıttı*" (Çakmak, 2012: 2).

Osmanlı birinci ve ikinci ordusunun Çatalca hattına ulaşması ile birlikte lağvedilip yerine yeniden teşkilatlanma kapsamında üç nizamiye, ihtiyatlardan oluşan iki mürettep redif kolordu ve bağımsız bir süvari tugayı teşkil edilerek Çatalca Ordusu kurulmuştur. Bu yeni teşkilat bir ihtiyaçtan doğmuştur. Çünkü birinci ve ikinci ordular geri çekilirken oldukça yıpranmıştı ve mevcutları oldukça azalmıştı. Birliklerin yeni teşkilat yapısında eksiklerinin tamamlanmış olarak tazelenmiş komuta heyeti altında görevine devam etmesi daha uygundu.. Yapılan geri çekilmeyle cephe hattı son derece daralmış ve bu cephe hattı tek bir komutanın idaresini zorunlu kılmıştır. Bu gibi nedenlerden kaynaklı olarak Osmanlı Başkomutanlığı'nın 7 Kasım 1912 tarihli emri ile Çatalca Ordusu'nun birinci, ikinci ve üçüncü kolordularının güney-

kuzey istikametinde Başkomutan Vekili Nazım Paşa komutasında savunma kademesinde; birinci ve ikinci mürettep redif kolordular ve bağımsız süvari tugayının ihtiyatta olacak şekilde müdafaa yapmaya devam etmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yeni teşkilatlanma kapsamında birlikler için lojistik destek hizmetlerini iyileştirici tedbirler almak için çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Alınan bu tedbirler ile Çatalca Muharebesi sonlarına doğru birlik mevcutları artmış, teşkilat ve tertibat takviye edilmiştir (Uzdil, 2006b: 25-31).

Bulgar Ordusu da Kırklareli-Süloğlu, Lüleburgaz-Pınarhisar muharebelerinden sonra mevcut birliklerinde oldukça kayıp vermiş, bu halde Çatalca hattına gelebilmiştir. Zaten Lüleburgaz-Pınarhisar muharebelerinden sonra Bulgar Ordusunun taarruzlarının takip harekâtına dönüşmemiş olması da yorgunluk ve yıpranmadan kaynaklanmaktaydı. Bulgar Ordusu, Çatalca hattına yorgun ve savaşma azimlerini yitirmiş olarak ulaşmışlardı. Fakat onların Edirne’de kuşatmada faaliyeti içinde bulunan orduları kararlılıkla Osmanlı’nın bu eski başkentini ele geçirmek için azimle mücadeleyi sürdürdü ve nihayetinde hedeflerine ulaştı.

3 Şubat 1913 akşamı sona eren mütareke ile yeniden başlayan harpte Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri kendi savunmalarını sürdürürken doğu harekât alanında yani Çatalca ve Gelibolu’da çatışmalar yeniden başladı. Bu dönemde Çatalca’da yaklaşık 150.000, Gelibolu’da ise 50.000 kadar Osmanlı askeri bulunmaktaydı (Karal, 1996: 336). Mevcut bu birliklere Osmanlı Ordusu taze, yeni birlikler katmayı sürdürdü.

I. Balkan Savaşı boyunca Osmanlı Ordusundaki teşkilere dair bir sorun da sağlık alanında yaşanmıştır. Osmanlı askerî örgütlenmesinde yeterli unsurların tam olmaması ve mevcutların da yetersizliğinden dolayı binlerce Osmanlı askeri kolera gibi bulaşıcı hastalıklardan hayatını yitirmiştir. Örneğin orduda 15 Kasım 1912’de bir gün içerisinde koleradan 817 kişi hayatını kaybetmiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 77).

Osmanlı Ordusu’nun ulaştırma ve muhabere birlikleri de hedefleneni tam olarak verememiştir. Daha ilk günlerde İstanbul-Selanik demiryolunun kesilmesi ile Batı ve Şark Ordusu arasındaki irtibat kopmuştur. Denizde de üstünlüğün sağlanamamış olmasından ötürü Osmanlı Donanması gerek personel, gerekse ikmal sevkiyatını yapamamış (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 76), Rauf Bey komutasında Hamidiye Kruvazörü ise Ege’de kısmi başarılar edebilmiştir (Uçarol, 2000: 440).

Ulaştırma birliklerinin teşkilinde yapılan hatalar muharebe sahasında lojistik seferberliği geciktirmiştir. Harekât alanında “öküz arabası ve develer yalnız lojistik destek hatları üzerindeki nakliyat”, savaş hattındaki her türlü nakliyat ise beygirlerle yapılması gerekirken buna tam olarak riayet edilmemiş, ulaştırma birliklerinin teşkilinde yeterli özen gösterilmemiştir. Nakliye birliklerinde genç ve faal üst düzey subaylar kullanılması gerekirken bu kaide göz ardı edilmiştir. Yine nakliye birlikleri

teşkil edilirken hangi nakliye unsurunun nereden ve hangi bölgeden hangi vasıta ile alınacağı ayrıntılı olarak belirtilmemiştir (Uzdil, 2006b: 196).

Çatalca Muharebeleri devam ederken Bulgarların Makedonya'da 40.000 dolayında bir orduları mevcuttu. Bu kuvvetleri Çatalca hattına sevk etmesi mümkündü (Uzdil, 2006a: 115). Bu birliklerin Çatalca hattına sevki Osmanlı ordusunun savunma azim ve kararlılığını kırabilirdi. Fakat Bulgar ordusu, Makedonya'yı diğer Balkan uluslarına bırakmak istememiş, Çatalca hattındaki Osmanlı ordusunun direncini görmüş, bir nevi bu hatta kalmayı tercih etmiştir. Bulgaristan, müttefikleri Yunanistan'ın Gelibolu için olası bir yardımını ise şüpheyle karşılamıştır.

4. Osmanlı Şark Ordusunun Mevcut Teçhizat-Silah Durumu

Geçmişte Türk askeri tarihinde askeri ve sivil bir teşkilat ayrımı olmayıp, Tımarlı Sipahi ile Sancak Beyi ülkeyi savaşa hazırlamakta idi. Halk ordu, ordu ise halktı (Büyükyumukoğlu, 1983: 105). Zamanla çoğunluğu yeniçeri askeri ve tımarlı sipahi olmak üzere iki ana kısımdan teşkil edilen Kapıkulu Askeri (Öğreten, 2014: 15) arasında düzen bozulmuş, Yeniçeri Ocağı tadil edilmeye çalışılmış ve tımarlı sisteminden vazgeçilmiş, ordunun ihtiyaç duyduğu ve farklılaşmaya başlayan teçhizat ve harp donanımının sadece yerel kaynaklarla temin edilemeyeceği görülerek daha modern bir ikmal sistemi ihtiyacı hâsıl olmuştur.

Osmanlı Devleti, askeri sorunlarını çözmek için pek çok usul denemiş olmakla birlikte asıl olarak donanımsal sorunlar halledilerek meselenin halledileceği düşünölmüş ve bu kapsamda batılı, yeni harp silah araç ve gereçleri ordu sistemine sokulmuştur.

Bunu gerçekleştirmek için daha II. Mahmud döneminde gelirin yüzde yetmiş orduya harcandığı halde batılı manada bir modern ordu teşkil edildiğini söylemek mümkün değildi (Archer vd., 2006: 427). Nizâm-ı Cedid ile başlayan askeri alandaki ıslahat çalışmaları, Abdölaziz ve II. Abdöhamid döneminde ordunun ihtiyaç duyduğu donanımsal gelişimini sağlamak için oldukça ivmeli bir hal aldı. Buna ek olarak bir de yeni askeri eğitim kurumlarının açılması, Osmanlı Ordusu'nun dönemin çağdaş orduları seviyesine ulaşma gayretlerini bir başka boyuta taşımış oldu. 1891'de on dokuz milyon Osmanlı lirasını bulan devlet bütçenin neredeyse yarısından fazlası ordu ve bahriyeye ayrılmıştı. Bu durum devletin, geleceğini askeri modernizasyonlara bağladığını göstermekteydi (Ortaylı, 1998: 106) Balkan Savaşı öncesinde de Osmanlı ordusunun bütçesi müttefiklerin ordu bütçelerinin toplamının iki misli, Bulgar ordusundan ise dört misliydi. Böyle olmasına rağmen "ordu kendisine harcanan para ile münasip bir iş görememiş"tir. Bunun nedenleri arasında inanç ve özgüvenin yitirilmesinin önemi oldukça büyüktü (Çakmak, 2012: 13, 17, 18).

Her ne kadar Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı öncesinde ordusu için gerekli maddi desteği sağlamış olsa da askerî modernizasyonu gerçekleştirmek ve dönüşümü yakalamak oldukça meşakkatli bir süreci barındırmaktaydı ve ordu sisteminde küçük bir değişikliği gerçekleştirmek bile büyük bir olaydı. Zira ordunun Batılılaşma süreci; askere alma usullerinden emir komuta sistemine ve taktiklerine kadar yani topyekün bir değişikliği zorunlu kılıyordu. Şayet reformlardan birinde başarısızlık oldu mu diğer alanları da etkileyerek bir kaosa neden olabilirdi (Archer vd., 2006: 426). Böylece askerî reformlar ihtiyatlı bir şekilde yürütüldü.

Daha III. Selim devrinde Prusyalı Albay Von Goetze'nin Osmanlı topçu birliklerini denetlemesi ile başlayan ve II. Mahmud'un düzenli ordu kurmak için Prusya'ya başvurması ve bunun neticesinde 1836'da Moltke'nin başkanlığında istenen askerî heyetin gelmesiyle birlikte Osmanlı ordusunda Alman etkisi kendisini göstermiştir. 1880'lerden sonra ise Alman askerî uzmanlar çok daha kalabalık gruplar halinde gelerek Osmanlı Ordusunu ıslaha çalışmışlardır. 1912 Balkan hezimetinden sonra Alman askerî heyetinin faaliyetleri ve personel sayısı artmıştır (Ortaylı, 1998: 104-105, 125).

Osmanlı Ordusu teçhizat yönünden eksikliklerini gidermek adına gayret gösterirken diğer ordular da kendilerini modernize ediyor yeni teçhizatı bünyesine dâhil ediyordu. Bu nedenle aradaki donanımsal fark bir türlü kapanamadı. Topçuların şart olduğu ve motorize birliklerin olmadığı bu dönemde (Kocatürk, 1999: 51) bazı ağır toplar hayvan bulunamadığından çamura saplanıp kalmıştır (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 77). I. Balkan Savaşı'nda taktik bakımdan yapılan en önemli hatalardan birisi, Trakya gibi yağış olduğu zaman, kolaylıkla çamur haline gelebilen ve o günler için zayıf yol şebekesi olan bu arazide Almanya'dan satın alınan ağır topların kullanılması olmuştur. Bu toplar, I. Balkan Harbi'nde çamur içine batarak tek mermi atmadan düşmana terkedilmek mecburiyetinde kalmıştır (Akargün, 1992: 03-51). Oysa Osmanlı ordusu tarafından Balkan Savaşı'nda elverişli yol durumunun sınırlı olduğu bölgelerde hafif ve hareket kabiliyeti yüksek topların kullanılması yerinde olurdu.

Ayrıca topçu sayısı açısından Osmanlı ordusu, Bulgar ordusuna göre sayıca daha azdı. Bulgar Ordusunda 1.000 tüfeğe karşılık yaklaşık iki buçuk top denk düşerken Osmanlı Ordusunda bu sayı iki-iki buçuk top civarında idi. Oysa 1870-1871 Fransa-Prusya muharebelerinde bu oran Alman ordusu için binde yedi top sayısına ulaşmıştı. Osmanlı Ordusundaki küçük çaplı mavzer tüfekleri ise Bulgar Ordusundaki Mannlicher tüfeği ile denkti ve bazı birliklerde Martini Henry tüfekleri mevcuttu (Uzdil, 2006b: 192).

Osmanlı ordusu, elindeki bu sınırlı teçhizat ve malzeme yanında bir de Edirne-Kırklareli savunma hattından Çatalca savunma hatlarına doğru geri çekilirken çekilme bölgesindeki köylerin hayvanlarını, nakliye araçlarını imha etmeyerek

adeta Bulgar Ordusuna hediye etmiştir. Oysa Bulgar ordusu daha savaş başlamadan önce sınıra yakın Müslüman köyleri boşaltarak, buradaki malzemenin Osmanlı ordusunun eline geçme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. (Uzdil, 2006b: 94).

Çatalca savunma hattındaki muharebelerde ise Türk topçusunun atış hızı, isabeti ve ateş tanzimi açısından üstün olduğunu söylemek mümkündür. Bulgar topçu birlikleri ise arazinin elverişsizliğinden dolayı piyade unsurlarını koruyamamış, on iki cm.lik obüsleri etkili kullanamamıştır. İki taraf topçu mevzilerinin birbirinden uzak olması ve mühimmat sayısının sınırlı olmasından ötürü topçu mühimmatının sarfında özen gösterilmiş, böylece Çatalca Muharebeleri'nde “tam olarak topçu düellosu olmamıştır” (Uzdil, 2006b: 194).

Osmanlı Ordusunda harp silahı ve mühimmat tedarikinde askeri kıyafet yönünden de eksikler mevcuttu.

“...en çok meşgul eden konu, giyecek ve askerî eşya eksikiydi. Askerlerin birçoğunda ne çamaşır ne de çorap kalmıştı. Bir kısmı ya yıpranmış ya da hiç verilmemişti. Mesela, Muğla Taburunun askerleri; kendi şahsi ayakkabılarıyla harekât alanına gelmişler ve o halde kalmışlardı. Hiç şüphesiz, bu durum da çaresiz taburun hastalığa tutularak kordon altına alınmasında etkili olmuştu.”

Ayrıca hayvanlar için yem bulmak sorun olmuş, yem miktarları yarı seviyelere kadar indirilmiştir (Uzdil, 2006b: 76, 83). Çatalca ordu birliklerinde kasım ayında havaların soğuması ile beraber hastalıklar artmaya başlamış, killi toprak yapısındaki zemin küçük çiselemeler ile bataklık haline gelmiş, mevcut durum birliklerin daha da zor şartlar altında görev yapmasına neden olmuştur (Uzdil, 2006b: 95).

Osmanlı Ordusunu gözlemleyen yerel ve yabancı kaynaklara göre bu savaşta Osmanlı komuta kademesi seferberlik ve seferberlik sonrası örgütlenmeyi gerektiği şekilde yapamamıştı ve tedarik, modern ulaştırma teknikleri gibi konuların önemini hakkıyla anlayamamıştı (Shaw, 2014: 109-110).

Sonuç olarak, I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu tam anlamıyla bir ölüm kalım mücadelesi demek olan “topyekün savaş” tarzı (Yılmaz, 2017: 524) ile harp etmemiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin teçhizat ve silah yönünden eksikliklerini gidermek için tüm güçlerini seferber ettiğini söylemek mümkün değildir. Çatalca mevzilerinde beklerken Osmanlı ordusu kısmen bu eksikliği giderme yoluna gidecek ve daha hazır olarak Bulgar ordusunun karşına çıkacaktır.

5. Osmanlı Ordusunun Politize Olmasının Askeri Strateji ve Doktrin Gelişimini Engellemesi

Osmanlı Ordusu, III. Selim'den itibaren bir modernleşme arayışı içindeydi. Fakat zamanla ordudaki siyasallaşma belirtileri; ordu komuta heyetini strateji, taktik geliş-

tirme, harekâtı sevk ve idare etme gibi asli işlerinden alıkoymuştu. İdare, ordunun eğitimi için gayret göstermesine rağmen bir kısım ordu mensubu buna direnç gösterdi. Diğer orduların Batılılaşma gayretlerinde karşılaşılan sorunların benzeri Osmanlı için de kısmen geçerliydi. Bu dönemde, Japonya, Çin, Şili gibi ordularını modernize etme gayreti içinde olan ülkeler emperyalizme karşı askeri atılım peşindeydiler. Fakat Türk Ordusu bu dönemde kendi kurumsal dönüşümünü tamamlayamadığı gibi Batıya yeni askeri gelişmeleri takip etsin diye gönderilen ordu mensupları da siyaset sarmalından kendilerini koruyamamıştır. Diğer ülke ordularında da bazı “*Batılı tarzda eğitim almış olan subaylar, kendilerini yetiştiren rejimi er geç ortadan kaldırmaya kalkışmıştı*”. (Archer vd., 2006: 428, 432). Batılılaşma süreçlerinde yaşanan bu tarz olumsuz tecrübeler, idarenin çeşitli ülkelerin askeri yapılanmalarına şüpheyle yaklaşmasına neden oluyordu. Benzeri negatif durum Osmanlı ordusunda da yaşanmış, devletin yetiştirdiği orduda görevli bir kısım asker zamanla asli görevlerinden uzaklaşarak idareye adeta kafa tutmaya başlamıştır.

Öte yandan Osmanlı Ordusunda subay zümresinin “alaylı” ve “mektepli” diye ayrılması ve her iki sınıfın birbirine karşı şüpheli yaklaşımları, ayrıca zadedân oğullarına ayrıcalıklı rütbelere verilmesi, kurmay subaylarla diğer subaylar arasındaki çekişme, orduyu gençleştirmek için temelde alaylı subayları ordudan ayıklamak üzere başlatılan uygulamanın “küsünler” denilen bir grubun ortaya çıkmasına neden olması, haksız olarak emekliye sevk edilen askerleri yeniden orduya almak için başlatılan girişimin netice vermemesi gibi iç sorunlarla Osmanlı ordu yönetim kademesi büyük bir problemle karşı karşıya kalmıştır (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 74).

Balkan Savaşları arifesinde ordunun siyasetle ilgilenmesi ve politize olması ordu mensupları arasında olası bir harekâta düşmana karşı fikir birliği oluşmasını olumsuz etkilemiş, bu durum harp meydanına da yansiyarak savaşta arzu edilen neticenin alınmasını olumsuz etkilemiştir (Sediroğlu, 2017: 470).

Oysa ordu mensupları düşman karşısında çeşitli stratejiler geliştirmek için daha fazla kafa yormalydılar. “*Askerî anlamda strateji, harbin askerî bakımdan yüksek kısımları veya büyük çaplı askerî birliklerin stratejik kurallarına göre sevk ve idaresi*” (Erendil, 1990: 7) olup, dönemin askeri teknoloji ve mantalitesindeki gelişmelerin yeterince kavranamamasının etkisiyle komuta kademesi askeri strateji üretmeye gerekli ağırlığı vermemiştir. Strateji, tarih ve coğrafya birbiri ile yakından alakalı üç disiplin olup (Bayat, 1983: 63) coğrafi üstünlük strateji üretiminde esneklik sağlar. Oysa I. Balkan Harbi’nde coğrafi durum, Bulgar orduları karşısında taarruzi harekât ve savunma lehine kolaylıklar sağlamıyordu. Zira harekât alanı, Doğu Trakya’da Bulgaristan ve Ege Denizi arasına sıkışmış oldukça dar bir koridor şeklindeydi. Anavatana bir demiryoluyla bağlanan Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetleri ile başkent İstanbul’un irtibatının kesilme

olasılığı yüksekti. Bu gerçekler ortada iken Osmanlı Ordusu'nun yığınklanma yeri tartışmalıydı (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 71).

Balkan Harbi sırasında Osmanlı Umumi Karargâhında Kurmay Binbaşı rütbesiyle karargâh subaylığı yapan ve Edirne henüz Osmanlı ordusu tarafından kurtarılmamışken bir tespitte bulunan Ali İhsan Sabis'e göre Osmanlı Ordusu'nun Edirne-Kırklareli savunma hattında savunma yapması uygun değildi. Çünkü hudut hattından güneye doğru arazi alçalmakta ve dereler Edirne-Kırklareli savunma hattını dikey olarak kesmekte idi. Ayrıca Lüleburgaz civarındaki hat da sağ kanadının tehlikeye açık olmasından ötürü uygun değildi (Sabis, 2016: 10, 13, 114-115).

Öte yandan Osmanlı askeri harekât planları ise kendi içinde oldukça tartışmalı olup, son ana kadar Osmanlı birliklerinin Bulgarlara karşı taarruz mu edileceği, savunmada mı kalınacağı tartışması yaşandı ve kesin karara varılamadı. Oysa Osmanlı Ordusu seferberliğini tam olarak tamamlayamamıştı ve taarruz harekâtı için yığınklanmasını düşmandan önce yapması gerekiyordu. Bu gerçeğe rağmen Osmanlı birlikleri bunu yerine getiremedi. Böyle bir durumda stratejik savunmaya geçilmesi gerekiyordu (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 73). Harbin başlangıcında Osmanlı Ordusu'nun Bulgar ordusu karşısında taarruz denemeleri oldu. Fakat netice alınamayarak uygun mevzilerde savunmaya geçildi. Stratejik savunma için sınırın oldukça gerisinde tahkimli bir arazide ve engele dayandırılmış, kendi içlerinde savunma hatlarından oluşan bir bölgede savunma esastı fakat bunun kararı gecikmeden, önceden alınmış olmalıydı. Osmanlı Ordusu ise bu kararı almak için geç kalmıştı. Bu gecikmenin bedeli olarak ordu geri çekilirken ağır zayıatlar verdi. Osmanlı komuta kademesince Çatalca savunma hatlarına doğru geri çekilme kararı başlangıçta daha kapsamlı değerlendirilmeli ve söz konusu geri çekilmenin harekât planı daha ayrıntılı ele alınmalıydı.

Bulgar ordusu ise oldukça geniş bir cephe de taarruz harekâtı icra etmiş olmakla birlikte I. Balkan Savaşı'nda geri çekilen Osmanlı ordusu karşısında bir ağırlık merkezi yaratamamıştır. Bulgarlar Edirne için bir orduyla taarruz ederek İstanbul istikametinde devam eden taarruzlarının aleyhine bir nevi kuvvet israfında bulunmuşlardır (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 73).

Osmanlı ordusunun geniş bir arazi parçasını bırakarak Çatalca hattı değil de Ulaş savunma hattında tertiplenmesi gerektiği yönünde bir eleştiri de getirilmektedir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 75). Fakat Çatalca hattı daha dar bölgede düşmanı karşılaması açısından Osmanlı ordusuna kuvvet tasarrufu sağlıyordu. Nitekim Balkan Savaşları'ndan sonra da Osmanlı ordusu Çatalca hattına önem vererek Ulaş savunma hattı yerine bu savunma hattını takviye edecektir. Birinci Dünya Savaşı günlerinde Balkanları dolaşan ve İstanbul'a da uğrayan savaş muhabiri John Reed, yaptığı gözlemler neticesinde Çatalca hattında olası bir Bulgar istilasına karşı siper kazmakla meşgul insanların olduğunu belirtmiş, yine bölgeye trenlerle silah taşındığına işaret etmiştir (2006: 227).

Bunlarla birlikte iç hat üzerinde bulunan Osmanlı ordusu öncelikle Bulgar ordusuna, sonra batıya yönelmeliydi (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 75). Fakat Osmanlı ordusu aynı anda tüm Balkan ulusları ile muharebe edebileceğini düşünmüştür. Yine Osmanlı ordusu, Alman askeri doktrininin esası olan taarruz fikrini benimsemiş, Moltke'nin “en iyi savunma taarruzdur” prensibi gereğince Bulgar ordusuna karşı taarruza geçmiştir. Fakat bu hareket, ordu yığınklanmasını henüz tamamlamadığı için Osmanlı'yı hezimete sürüklemiştir.

Bulgar ordularının, Edirne-Kırklareli hattından Çatalca hattına çekilen Osmanlı ordusu karşısında takip harekâtı icra edememiş olması ise ayrı bir tartışma konusudur. Bulgar ordu birliklerinin keşif unsurlarının durum hakkında yeterli bilgiyi vermemesinden mi yoksa Bulgar karargâhının durum analizini tam yapamamasından mı ya da yüzyılların Osmanlı karşısında verdiği çekingenlikten mi bunun gerçekleştiği sorusu günümüzde hala güncelliğini korumaktadır.

Çekilen Osmanlı Şark Ordusu Çatalca ve Bolayır hatlarında tutunabilmiştir. General Ahmet İzzet, Yemen den getirilerek ordunun başına geçirilmiştir. General Ahmet İzzet, karargâhını Hadımköy de kurmuştur. Hürriyet kahramanı genç subaylar da Trablus ve Bingazi den dönerek vatanın kurtarılması için mücadeleye başlamışlardır (Altay, 1970: 62).

6. Osmanlı Şark Ordusunun Mevcut Askerî Eğitim Durumu

Osmanlı Ordusu; İsveç Kralı XII. Şarl'ın Osmanlı Devleti'ne sığınması üzerine Rusya ile ilişkilerin yeniden gerginleşmesi ve ardından başlayan 1711'deki Prut Savaşı'ndan sonraki dönemde Ruslar karşısında kazanılmış en büyük askerî başarı kabul edilen Kırım Harbi'nde (1853-1856) (Afyoncu, 2004: 131.) Rus ordusuna karşı başarılı bir şekilde savaşımış, bu savaşta İngiltere, Fransa, İtalya'dan destek görmüş (Ferik Ahmet Muhtar Paşa, 2014: 9) ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) her ne kadar istediği sonucu alamamış olsa da harp sahasında tüm gayretini göstermiştir. Fakat Osmanlı ordusunun eğitim düzeyi Avrupa askerî standartlarının oldukça aşağısında kalmış, kendi sistemsel dönüşümünü başarılı bir şekilde sonuçlandıramamıştır. Felaketle biten 1877-1878 Savaşı sonrasında Osmanlı yöneticileri, daha önceki dönemlerde tüm reformlara yön veren ordunun durumunu tekrar gündeme getirmiştir. Zira bu harbe katılan Osmanlı Ordusu'nun neredeyse yarısı hiç eğitim görmemişti (Ortaylı, 1998: 103). Hatta 1914 senesinde bile Osmanlı subaylarında okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 33 düzeylerinde idi. Lakin bu duruma rağmen ordu içinde her zaman üstün meziyetler taşıyan yetenekli subaylar mevcuttu. Fakat subayların ve dolayısı ile ordunun politize olmuş yapısı sadece ordunun değil, aynı zamanda koca bir imparatorluğun sonunu getirdi (Archer vd., 2006: 428). Fakat “inatçı bir savunma ve fedakârlık duygusu” taşıyan ordunun (Ortaylı, 1998: 103) politikaya karışmış yapısı (Tunaya, 1988: 333) ve

sınırlarda başlayan gerileme, askeri eğitim alanındaki eksikliklerle birleşince bu durum mağlubiyetin habercisi oldu.

“Balkan Harbi’ndeki Osmanlı ordusu hakkında yazan yazarların hemen hepsinin dikkat çektiği diğer bir sorun, subaylardaki askerî bilgi eksikliğidir”. (Karadaş, 2014: 645) Bu tespitin altında Osmanlı ordusunun aldığı olumsuz sonuçlar yatmaktaydı. I. Balkan Harbi öncesinde Osmanlı ordusunun askeri eğitimleri her türlü gayrete rağmen tam olmayıp (Gencer ve Özel, 2009: 41; Tarihte Türk ve Bulgar İlişkileri, 2004: 80), günlük askeri eğitimler yavaşık düzenden ibaretti. Arazi tatbikatları ve arazide yapılması gerekli uygulamalı eğitimler ise oldukça azdı. Daha seferberliğini tamamlayamamış Osmanlı ordusunda erlerden tüfek doldurmasını bilmeyen, nişancılık eğitimine katılmamış azımsanmayacak sayıda personel vardı. Bununla birlikte topçu eğitimleri de yeterli değildi (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 73). Bir askeri sistemde disiplinin özü eğitim olup Osmanlı ordusunda mevcut eğitim noksanlığı yanında siyasetin orduya bulaşması ve particiliğın yaygınlaşması (Gencer ve Özel, 2009: 41) disiplinsizliği daha da arttırmıştı.

Erlere yanında komuta heyetinin de eksikleri vardı. Bunun yanında komuta heyeti arasında olası bir Balkan Harbi’nde düşmanlarını küçümseyici ve Balkan uluslarıyla ciddi bir savaş yaşanmayacağı yönünde bir yaklaşım da mevcuttu. Savaş başladıktan sonra bile bu algı devam etmiştir. Örneğın Osmanlı Şark Ordusu Genel Karargâhı kurmay subayları trenle Hadımköy’e gelmiş, burada trenden inerek bir binaya geçmeleri umulurken Bulgar ordusu ile çok ciddi bir muharebe olmayacağı ve hemen İstanbul’a dönüleceğı inancıyla gece trende kalmışlardır. 04 Kasım 1912’de saat 06.30’da Çatalca Müstahkem Mevkii önünde düşmanın topçu ateşini başladığında karargâh subaylarının vagonlarda olması ve başkomutanın burada yakında bulunan süvari bölüğüne silah başı komutu vermesi, komuta heyetinin gelişmelerden ne kadar bigâne olduğunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekiciydi (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 74). İttihat ve Terakki yanlıları da Osmanlı askerî gücünün Balkan devletlerinin askerî gücünden üstün olduğu kanısında idi (Gencer ve Özel, 2009: 40).

Olası harekâta yönelik öngörüsüzlük bunlarla sınırlı değildi. Örneğın özellikle redif birliklerinin durumu personel sayısı, teçhizat ve eğitim yönünden çok kötüydü. Mevcut durumları dikkate alınmadan redif birlikleri muharebeye dâhil edildi. Kırklareli Muharebelerinde Afyon Redif Tümeni, Lüleburgaz Muharebelerinde Uşak Redif tümenlerinin başarısızlıkları bozgunu hızlandırmıştır (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 76). Balkan Harbi başladığında özellikle redif taburlarındaki subay sayısındaki azlık yanında eğitim durumu da iyi değildi (Uzdil, 2006a: 135). Bu durum Edirne-Kırklareli hattından Çatalca gerilerine düzen içinde değil bir keşmekeş içinde çekilmede etkili oldu. Zamanla Osmanlı Ordusu Çatalca hattındaki savunmalarına devam ederken bu taburların hem mevcutlarını düzenledi, hem de eksik olan eğitimleri tamamlama yoluna gitti.

Balkan Savaşlarında süvari sınıfı gibi beklentinin altında verim alınan topçu sınıfının (Yıldız, 2017: 88) eğitim durumu da üst seviyede değildi. Osmanlı topçusunun görevlerini tam olarak yerine getiremediğine dair çok seneler sonra Yugoslavya Genelkurmay Başkanı General Mariç bir askerî yazara “Balkan Harbi’nde yürümeyen iki şey: Türk Topçusu ve Sırp Süvarisi idi” şeklinde mülakat vermiştir. Batı harekât alanında Kumanova Muharebe alanında Sırp topçusunun Osmanlı topçusuna olan üstünlüğü ise bu cephedeki yenilgiyi getirmiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 76).

Oysa topçu sınıfı, bu dönem savaş anlayışında ve şartlarında oldukça önemli bir sınıftı. Topçu sınıfına rağbet Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam edecektir. Bunun nedeni söz konusu sınıfın uzun bir eğitim sürecinden geçmesi ve taktik bilgisi yanında teknik olarak da ileri seviyede bilgilerle donatılmasından ileri geliyordu. Topçu sınıfının kökeni istihkâm branşı ile beraber Mühendishane-i Berr-i Hümayun olup buradan mezun pek çok subay Balkan Savaşları’nı takip eden günlerde ve Kurtuluş Savaşı’nda komuta kademelerinde yer alacaktır (Kocatürk, 1999: 52).

Ayrıca Osmanlı ordusunda eğitimlerde ön planda tutulan “keşif, emniyet, irtibat prensibi” tam olarak icra edilmediğinden Osmanlı ordusu, Bulgar ordusu karşısında hassas hale gelmiş ve bundan dolayı Alaiye Redif Taburu bir gecede tamamen şehit olmuştur (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 77).

Balkan Savaşları’nda görev alan ve dönemin Çatalca Ordusu Kurmay Başkanlığını yapmış olan Kurmay Albay Mahmut Beliş Uzundil’e göre Balkan Savaşları’nda Osmanlı Ordusu’nun başarısız olmasının sebebi, ordunun yeni savaş yöntemlerine göre yetiştirilememesidir. Ayrıca Balkan Savaşı’nda Osmanlı ordusunun başına geldiği gibi bu tür olumsuz şartlarda savaşa giren her ordunun bozguna uğrama ihtimali vardı (2006b: 193-194).

Öte yandan Balkan Savaşı sırasında başarısız olan Osmanlı ordusundaki birlik komutanları bu başarısızlıklarını, yalnızca talimname gereği olarak inisiyatif aldıklarını söyleyerek savunmaya çalışmışlardır (Uzdil, 2006a: 136). Oysaki inisiyatif alma sorumluluğu, gerekli olan tüm tedbirler alındıktan sonra söz konusu olabilirdi. “İnisiyatif sınırını bilmeme noktasına varılmış bir orduda herkes kendi başına buyruk olur. Üst, ast yoktur. O nedenle itaat ve disiplin sağlanamaz... Oysa düne kadar Osmanlı ordusunun komutanlarında, subaylarında, erlerinde inisiyatife karşılık düşünce tembelliği vardı”. Bununla birlikte “Gerçekte Harbiye’deki öğrenim derecesi subaylığın asli görevlerini subayın ruhuna sokacak derecede etkili değildi.” (Atatürk, Conker, 2017: 10, 20-21).

Balkan Harbi’nin kaybedilmesinde, ordunun yapısal meseleleri ve çözüm yolları üzerinde görüşlerini belirten Mehmet Nuri Conker’e göre ise “Ordumuzun son Balkan Savaşı’ndaki kederli yenilgisi acı bir gerçektir. Hayal kırıklığına uğranıldı.

Komuta heyetinin iktidarını ve askerî yeteneklerini, kıtaların eğitim ve talim açısından ne durumda olduklarını bilenlerce, bunun böyle olacağı aslında biliniyordu.” (Atatürk, 2017: 33). Onun bu yorumuna göre harbe girişilmesi tam bir cinayetti. Çünkü ordunun eğitim durumu uygun değildi.

Yine Nuri Conker'in ordudaki eğitim eksikliklerine dair bir diğer tespiti işe şöyledir: “9 Şubat 1913 Bolayır Savaşı'nda arazi koşullarında avcı hattımızın pek yakınında hareket etmekte olan bir ihtiyat taburu erlerinin, düşmanın patlattığı top mermilerinden değil de pek yakınıımızda bizim bataryamızın top seslerinden ürkerek sakınma amacıyla iki kat olduklarını (siper aldıklarını) gördüm.” (Atatürk, 2017: 39).

Ordu birliklerinin yürüyüş eğitimleri de noksan olup, ikmal kolları nasıl hareket edeceğini bilmiyordu (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 74). Osmanlı ordu birliklerinde eğitim eksikliğinin bir sonucu olarak Edirne-Kırklareli hattından Çatalca hattına geri çekilirken yürüyüş kollarında panik havası yaşanmıştır. Oysa barış ortamında eğitimler tam olarak yapılmış ve disiplin birliklerde mutlak olarak sağlanmış olsaydı Osmanlı ordusunun icra ettiği geri harekâta bu kadar zayıat verilmeyebilirdi. Ayrıca komuta kademesindeki rütbeli personel sayısının azlığı ve otorite noksanlıkları da bu sonucu hazırlayıcı bir etki yarattı. Balkan Savaşları'nda görev yapmış Mahmut Belig Uzdil'e göre olağanüstü yorgunluk, süngü savaşlarındaki sınırların gerginleşmesi, gecenin karanlığı ve karanlıktaki birliklerin dost ateşleri panik havasını arttıran diğer nedenlerdi (2006a: 134-135). Yani Osmanlı ordusunun gece eğitimi ve gece atışı konularındaki eğitimleri istenen seviyede değildi.

Osmanlı ve Bulgar orduları 3 Aralık 1912'de ilan edilen ateşkes sonrası askeri eğitime öncelik vererek eksiklerini tamamlama yoluna gitmiş ve ateşkes dönemi Osmanlı ordusu eğitim konusunu yeniden ele almıştır.

7. Harp Prensipleri Açısından Bir değerlendirme

Savaşın başlangıcında Batı Ordusu, merkezî ağırlık noktası ile doğu istikametinde yığınaklar yapacak, Doğu Ordusu ile harekâtı koordine edecek, şayet bu başarılamazsa batıya çekilerek üzerine kuvvet çekecek ve Şark Ordusu'nun galibiyeti beklenecekti. Hiçbir şekilde iki harekât bölgesinin arasındaki irtibat koparılmayacak ve iki harekât bölgesi tek harekât bölgesi gibi değerlendirilerek yığınaklar ve tahkimatlar hazırlanacaktı (Çakmak, 2012: 11-12). Fakat Osmanlı Şark Ordusu bekleneni veremeyerek çok kısa sürede geri çekilmiştir.

O günlerde Alman askeri ekolünün de etkisiyle I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusu tarafından başlangıçta taarruzi bir hareket tercih edilmişti. Oysa bu durum, sayısal üstünlük olduğunda geçerli idi. Bulgar ordusu sayıca Osmanlı ordusundan üstündü ve dört Kolordulu Şark Ordusu henüz yığınaklanmasını tamamlamamıştı.

Bu nedenle Osmanlı karargâhı tarafından “taarruz prensibi”, onun gereklilikleri yerine getirilmeden yanlış tatbik edildi. Bu kolordulardan Üçüncü Kolordu’nun Kırklareli ve Lüleburgaz Muharebelerinde diğer kolorduların dışında bağımsız taarruz etmesi ise ayrıca harekâtın insicamını bozmuştur (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 78).

Bulgar ordusu, Edirne’nin kuşatılması için çok fazla asker ayırarak İkinci Ordu’sunu buraya sevk etmiştir. Bu durum, Bulgarların İstanbul’u esas hedef noktası olarak görmesi halinde sıklet prensibine tersti. Çünkü Bulgar ordusu Edirne’deki askeri unsurlarını İstanbul istikametine ayırsaydı Çatalca’daki Osmanlı birlikleri savunmamasını devam ettirebilir miydi sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Osmanlı sefer planlarında Garp Ordusu, oldukça dağınık bir halde savunmayı öngörmesinden ötürü kuvvet tasarrufuna riayet edilmemiş olup buradaki birliklerini İstanbul’a yardıma göndermesi de imkânsızdı. Fakat Osmanlı ordusunun, zaman kazanması halinde “içinde bulunduğu maddî ve manevî zaafı” (Abdullah Paşa’nın Balkan Harbi Hatıratı, 2012: 84, 85) gidererek, yeniden manevi birliğini, inancını ziyadeleştirerek ve eksiklerini gidererek Bulgar ordusuna karşı mücadelesini sürdürme olasılığı vardı.

Yine Bulgar ordusu; Edirne, Kırcaali, Makedonya harekât alanlarına gereğinden fazla asker ayırarak geri çekilen Osmanlı ordusu karşısında daha fazla unsur toplaması gerekirken bunu gerçekleştirememiştir (Uzdil, 2006b: 191). Oysa Bulgar Ordusunun askeri açıdan hedefinin İstanbul olması durumunda geri çekilen Osmanlı ordusu karşısında daha fazla asker toplayarak yürüttüğü taarruzu takip harekâtına dönüştürmesi icap etmekteydi. Görülen o ki Bulgar ordusunun, askeri harekât açısından hedef birliği konusunda tereddüt yaşamasından dolayı, öncelikli amacının İstanbul’dan ziyade Trakya ve Makedonya olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne-Kırklareli savunma hattından sonra Osmanlı Ordusu Lüleburgaz savunma hatlarına doğru çekilmiş, bu hatta muharebeler bir ara Osmanlı ordusu lehine geliştirme göstermiştir. Fakat taze birlik getiren unsurun üstünlüğü elde edeceği noktada Bulgar ordusu bunu gerçekleştirmiş ve Bulgar Onuncu Tümeni muharebe meydanına yetiştirerek üstünlüğü sağlamıştır. Fakat bu defa geri çekilen Osmanlı ordusu karşısında yeni taze birlikler getiremediklerinden elde ettikleri başarıyı sürdürememişlerdir (Uzdil, 2006b: 191).

Ayrıca Kırklareli Muharebelerinde birlikler arası muharebeye girmede koordine sağlanamamış ve Bulgar ordusu, Osmanlı Garp Ordusu’nun yenilgisini kendi bölgesinde manevra prensibini kullanarak lehine çevirememiştir. Osmanlı Şark Ordusu’nda kolordu komutanlarının ordu komutanını atlayarak harbiye nazırı ile haberleşmeleri ise emir komuta prensibinin çiğnendiğini göstermektedir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 79).

I. Balkan Savaşı’nda eksikliklerini henüz tamamlamamış Osmanlı redif bir-

liklerine verilen önemli görevler ise emniyet prensibini ihlal etmiştir. Kırcaali Kolordusuna asli görevi yanında Selanik demiryollarının emniyeti görevi verilmesi, Bulgar ordusu karşısından başarısızlığa neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı savunma hattının Ergene Nehri gerisinde değil de hududa oldukça yakın olması emniyet prensibini ihlal etmiştir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 80).

Bulgar Üçüncü Ordu birliklerinin başlangıçta tespit edilememesi “baskın” etkisine neden olmuştur. Bulgarların Alaiye Redif Taburu’nu şehit etmeleri, yine Edirne’de kale muharebelerinde Bulgarların Ayvazoğlu Tabya ve doğusundan kaleye girmeleri Bulgarların baskın prensibini uyguladıklarını göstermektedir (Harp Tarihi Ders Notları, 1983: 80).

Kara ordusu gibi donanma da isteneni verememiştir. Ege Denizi’nde savaş inisiyatifinin Osmanlılardan daha üstün konumdaki Yunan donanmasında olması (Karal, 1996: 321) Bulgar ordusuna cephelerde esneklik vermiş ve Osmanlı ordusu batı ve doğu harekât alanları arasında birlik sevkیاتlarını yapamamıştır.

I. Balkan Savaşı’nın Osmanlı ve Bulgar ordularının “savaş prensipleri” açısından değerlendirildiğinde Bulgar ordusunun Osmanlı ordusuna göre daha dikkatli hareket ettiği ve sonucun kendi lehine hâsıl olduğunu söylemek mümkündür.

8. I. Balkan Savaşı’nın Sonu ve Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Şark Ordusu karşısında üç ordu ile başlayan Bulgar taarruzları sınırın geçilmesinden üç gün sonra Kırklareli ve Süloğlu Muharebelerinde Bulgar ordusunun zaferi ile sonuçlanmış ve Bulgar İkinci Ordu’sunu Edirne’nin kuşatılmasında bırakarak İstanbul istikametinde taarruzlarını sürdürmüştür. Geri çekilen Osmanlı Ordusu karşısında sürat ve baskın etkisini koruyamayan Bulgar ordusu taarruzlarını askeri gereklilik açısından takip harekâtına dönüştürememiş ve Çatalca savunma hatlarında durmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı sonunda Çatalca hattında yeniden teşkilatlanmaya giderek savaş mevzilerini tahkim etmiş, eksik eğitimlere öncelik vererek savunma hazırlıklarını sürdürmüştür. Çatalca Hattı’na geldiğinde kısmen her iki tarafın durumu eşitlenmiş, Osmanlı ordusunda idare ve sağlık işleri yoluna girmeye başlamıştı. Fakat Bulgar ordusu, ikmal yollarının uzaması ve yolsuz, çamurlu bölgelerde yaşanan güçlüklerle zor duruma düşmüştür.

Osmanlı Şark Ordusu önce Kırklareli’nde ve bir hafta sonra da Lüleburgaz’da Bulgarlara karşı Abdullah Paşa (Abdullah Kölemen) komutasında mücadele vermiştir. Malzeme ve erzak yetersizliği yüzünden Osmanlı Şark Ordusu Çatalca’ya kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır (Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri-Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları, 2004: 5).

Çatalca hatlarında duran Bulgar ordusunun ilerlemesi artık son noktaya gelmişti.

Çünkü uzayan ikmal sistemi ve arazi şartları, Bulgar askeri unsurlarını oldukça zor duruma sokmuştu. Diğer yandan Sofya'dan Bükreş'e bildirildiğine göre Bulgar ordusunda kolera devam etmekteydi. Yine yurt dışı raporlarında da Çatalca önlerindeki Bulgar ordusu zor durumdaydı ve Osmanlı ordusunun tahkimatını aşması zor idi. Bulgar ordusu, son birliklerini de bu hatta sevk etmiş ve burayı düşürebilmek için diğer müttefik unsurların yardımına ihtiyaç duymuştur (Uzdil, 2006b: 163, 165).

Savaşın dengeye gelmesiyle birlikte 26 Kasım 1912'de, daha önce Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu barış teklifi Bulgarlarca değerlendirmeye alınmış ve Bulgar ordusunun Çatalca Muharebelerindeki başarısızlıklarından sonra bu teklife olumlu cevap verilerek ateşkes görüşmelerine başlanmıştır. Öte yandan Edirne Kalesi, Batı harekât alanında ise İşkodra ve Yanya kalelerinde savunmalar devam ederken Bulgarların Çatalca hatlarında ateşkesi kabul etmesi bir zorunluluktur. Zira Bulgarların diğer müttefiklerinden umduğu bir yardımın gerçekleşmesi zordu ve her Balkan devleti de kendi derdine düşmüştü (Uzdil, 2006b: 165-167).

Osmanlı ve Balkan Devletleri arasında yaşanan çatışma ortamından yararlanan ve Batı Rumeli'deki Müslüman kimliği ile dikkat çeken Arnavutlar (Çakmak, 2012: 3) ise 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını açıklamıştır. 3 Aralık 1912'de Osmanlı ve Bulgar orduları arasında ilan edilen ateşkes devam ederken 16 Aralık 1912'de toplanan Londra Konferansı'nda, Balkan Devletleri-Avrupa devletleri ve Osmanlı Devleti bir araya gelmiş fakat önerilen şartlar karşısında Osmanlı hükümeti görüşmeleri terk etmiştir. Bu gelişmeler karşısında 30 Ocak 1913'te Bulgar Devleti ateşkesin sona erdiğini bildirmiştir (Gencer ve Özel, 2009: 42).

Bu gelişmeler yaşanırken 23 Ocak 1913'de Bâb-ı Ali Baskını ile Kamil Paşa sadrazamlıktan çekilmiş ve yerine Mahmut Şevket Paşa getirilmiştir. Gerçekleşen bu baskında Kurmay Yarbay Enver Bey, İttihat ve Terakki taraftarıyla Sadrazam Kamil Paşa'nın odasına girerek silah zoruyla istifa etmesini sağlamış ve genç subaylardan bir grup kabine odasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürmüştür (Lewis, 1993: 224).

İstanbul'daki hükümet değişikliği ve ateşkesin son bulmasından sonra 3 Şubat 1913'te yeniden başlayan Bulgar-Osmanlı ordusu arasındaki savaşın cereyan ettiği günlerde, diğer cephelerde de çatışmalar devam etmiş ve 6 Mart 1913'de Yanya (Karal, 1996: 336-337), 26 Mart'ta Edirne (Gencer ve Özel, 2009: 42), 24 Nisan'da ise İşkodra (Karal, 1996: 337) kaybedilmiştir. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Balkan devletleri ile savaşın geleceğini görüşmek üzere bir kez daha bir araya gelmiş, 1 Nisan 1912'de (Karal, 1996: 337), Bulgarlar ile yeniden ateşkes ilan edilmiş, bu ateşkes birkaç defa 10'ar gün uzatılmıştır (Uzdil, 2006a: 126). Nihayetinde Osmanlı, Yunan, Bulgar, Sırp, Karadağ temsilcileri arasında Londra Konferansı'nda 30 Mayıs 1913'te "Balkan Harbi'ne son veren Londra

Antlaşması” imzalanmıştır (Ortaylı, 2014: 115). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti; Midye-Enez hattının doğusuna çekilmeyi, Arnavutluk ve Ege adalarının durumunu Avrupa'nın büyük devletlerinin belirlemesini, Kavala ile Dedeağaç arasındaki toprakların Bulgaristan'a, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'in, Yunanistan'a bırakılmasını kabul etmiştir.

1913 Londra konferansı ile yeni sınır Meriç Nehri kabul edilmiştir. Adriyatik kıyılarından bir anda Meriç'e çekilme Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir kayıptı. Osmanlı, 1878 Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra bile bu kadar toprak kaybetmemiştir (Ortaylı, 2014: 109).

Bu savaşta sivil halk birçok sıkıntı yaşamış olmakla birlikte düzenli ordulardan daha fazla kayıp vermiştir (Reed, 2006: 25). Balkan coğrafyasında büyük bir Türk nüfus hareketi meydana gelmiş (Shaw, 2014: 109), pek çok kişi evinden ve yurdundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Balkanlar'dan yaşanan göçlerle birlikte Balkan göçmenlerinin sayısı artmış, Anadolu adeta Balkanlaşmıştır.

Sonuç

II. Abdülhamid'in uyguladığı siyaset sayesinde Osmanlı yönetimi bir taraftan ordusundaki yapısal reformları yerine getirmiş, diğer taraftan oldukça rasyonel politikalar ile Balkan uluslarını bir arada tutmayı başarmıştır. Fakat Sultan II. Abdülhamid'in, 31 Mart Vak'ası ile başlayan süreçte çeşitli bahaneler gündeme getirilerek tahttan indirilmesi sonucunda Osmanlı Devleti ve dolayısı ile ordusu çok sancılı bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemle birlikte dünya tarihinin en eski askeri teşkilat yapısına ve kurumsal hafızasına sahip Osmanlı ordusunun, İstanbul'un güvenliğini de sağlayan ve Avrupa coğrafyasında hayati öneme sahip olan Doğu Ordusu, henüz çok yeni olan ve devlet ve ordu geleneği bulunmayan Balkan uluslarının orduları karşısında oldukça kısa sayılabilecek bir sürede ricat ederek neredeyse İstanbul'a kadar çekilmiş, harp sahasında teçhizat ve malzeme noksanlığı yanında askeri gereklilikleri tam olarak yerine getirememesi gibi nedenlerden ötürü yüzyıllardır hüküm sürdüğü toprakları terk etmiştir.

Osmanlı Doğu Ordusu; eski dönemden itibaren Osmanlı ordusunda uygulanan çok süratli yığınaklanma geleneğini, Balkan Savaşları'nda olası bir harekâtın gerçekleşeceğini düşündüğü Kırklareli-İncece bölgesinde icra edememiştir. Yine Osmanlı Doğu Ordusu'nun; demiryollarındaki kısıtlamalar, İstanbul-Selanik Demiryolu'nun kaybedilmesi ve denizlerde de üstünlüğün sağlanamaması gibi nedenlerden ötürü ile Garp Ordusu ile irtibatı kesilmiş, muharebe sahasında birlik sevkiyatını icra edememiştir.

Özellikle I. Balkan Harbi'nde Bulgarlar karşısında uğranılan yenilgi, Osmanlı'nın başkentliğini yapmış Edirne'nin kaybedilişi ve Bulgar ordusunun başkent İstanbul'a

bu kadar yaklaşmış olması korku ve endişe yaratmıştır. İstanbul'a bu kadar yaklaşıldığı ve Osmanlı Doğu Ordusu'nun Çatalca'dan sonra savunacak çok fazla savunma hattı kalmadığı bir zamanda Bulgarlar ile kesin sonuçlu harbin yaşanacağı yerin Çatalca hattı olacağı aşikâr olmuş ve bu hatta Osmanlı Doğu Ordusu ile Bulgar Ordusu arasında oldukça şiddetli muharebeler yaşanmıştır. Fakat Bulgar ordusunun kendi coğrafyasından uzaklaşarak ikmal hatlarının derinliğinin artması, taarruzlarını sürdürememesi ve başlayan hastalıklar neticesinde zamanla muharebe yeteneği Osmanlı Doğu Ordusu karşısında erimiş, Osmanlı Doğu Ordusu ise Çatalca hattındaki savunma dönemini değerlendirerek birliklerini yeniden teşkil ederek, muharebe eksiklerini tamamlamaya çalışmış ve bunda kısmen başarılı olmuştur.

Yeterince hazırlanmadan ve tedbir alınmadan yapılan bir harekâtın nasıl bir hezimete dönüştüğünün göstergesi olması açısından I. Balkan Savaşı, Osmanlı ordusu ve özellikle Osmanlı Doğu Ordusu için gerçekten öğretici bir deneyim olmuştur. Osmanlı Doğu Ordusu; harekâtın müteakip döneminde Çatalca mevzilerinde muharebeye yönelik askeri hazırlıklarını süratle yapmış, özellikle eğitime ve birlik noksanlıklarının tamamlanmasına ağırlık vererek olası bir müteakip harekât için hazırlıklarını tamamlama yoluna gitmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı* (2012) (Haz. Tahsin Yıldırım, İbrahim Öztürkçü), DBY (Dün Bugün Yarın) Yayınları.
- AFYONCU, Erhan (2004), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- AFYONCU, Erhan (2010), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu IV*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- AKARGÜN, Suat Erden (1992), *Harp Tarihi Ders Kitabı-I*, Ankara, Kara Harp Okulu Matbaası.
- ALTAY, Fahrettin (1970), *10 Yıl Savaş 1912–1922 ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul.
- ARCHER, Christon I ve FERRIS, John R. ve HERWING, Holger H. ve TRAVERS, Timothy H.E. (2006), *Dünya Savaş Tarihi* (Özgün adı: *World History of Warfare*), Çev. Cem Demirkan, İstanbul, Akyüz Yayın Grubu.
- AŞKIN, Sevgi (2007), *Balkan Savaşlarında Edirne*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal ve CONKER, Nuri (2017), *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal-Zabit ve Kumandan*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri-Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları* (2004), Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

- BAYAT, Mert (1983), “Strateji-Tarih-Coğrafya İlişkileri”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler I*, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, ss. 61-69.
- BEŞİKÇİ, Mehmet (2017), “On Yıllık Harp ve Topyekün Seferberlik”, *Osmanlı Askerî Tarihi-Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, İstanbul, Timaş Yayınları, ss.287-311.
- BÜYÜKYUMUKOĞLU, İbrahim (1983), “Askerî Tarih'in Kaynakları”, *Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler-I*, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, ss.103-112.
- ÇAKMAK, Fevzi (2012), *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik-Garbî Rumeli'nin Süreti Ziyat ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ER, Serkan (2014), “Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Seferberlik Planı”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, Sy. 59, ss.137-188.
- ERENDİL, Muzaffer (1990), *Askerî Tarih ve Türklerde Askerî Tarih Çalışmaları*, Ankara, Genkur. Basımevi.
- FERİK AHMET MUHTAR PAŞA (2014), *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafası 1953-1954 Tuna Seferi*, Yay. Haz. Gültekin Yıldız ve Fatih Tetik, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- GENCER, Ali İhsan ve ÖZEL, Sabahattin (2009), *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları.
- GÖRGÜLÜ, İsmet (2014), *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912–1922*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Harp Tarihi Ders Notları-Birinci Kitap* (1983), Ankara, Harp Okulu Basımevi.
- İNALCIK, Halil (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye-Araştırmalar*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- KARADAŞ, Yücel (2014), “Osmanlı Ordusu'nun Balkan Savaşı'ndaki Yenilgisinde Osmanlı Subaylarının Rolü”, *100.Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilafı Duruşlar 1.Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss. 641-650.
- KARAL, Enver Ziya (1996), *Osmanlı Tarihi Cilt IX*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOCATÜRK, Kenan (1999), *Bir Subayın Anıları 1909-1999 Bitmemiş Senfoni*, İstanbul, Kastaş Yayınevi.
- LEWIS, Bernard (1993), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1998), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfusu*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2012), *Yakın Tarihin Gerçekleri-Osmanlı'nın Çöküşünden Küllerinden Doğan Cumhuriyet'e*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2014), *İmparatorluğun Son Nefesi-Osmanlı'nın Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- ÖĞRETEN, Ahmet (2014), *Nizâm-ı Cedîte Dâir Askerî Lâyhalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- REED, John (2006), *Balkanlarda Savaş*, Çev. F.Burak Aydar, Sevgi Tamgüç, İstanbul, Pencere Yayınları.

- SABİS, Ali İhsan (2016), *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?* (Yay. Haz Hasip Saygılı), İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- SEDİROĞLU, Serdar Cem (2008), *Batı Trakya'da Türkler, Sorunları ve Bu Sorunlarda Çözüm Esasları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- SEDİROĞLU, Serdar Cem (Aralık 2017), “Balkan Savaşları Arifesinde Ordunun Siyasetle İştigali ve Politizasyonunun Balkan Savaşlarının Sonucuna Olan Etkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sy.63, Elazığ, ss. 470-490.
- SHAW, Stanford J. (2014), *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu-Savaşa Giriş*, Atatürk Kültür, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ŞAYİN, Cevat (2012), “Askerî Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Yaklaşım 3T (Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat)”, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Cevat Şayin ve Gültekin Yıldız, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 58-88.
- UÇAROL, Rıfat (2000), *Siyasi Tarih (1799-1999)*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- UZDİL, Mahmut Belig (2006a), *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı-Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri Cilt I,II, III*, Yay. Haz. Özlem Demireğen ve Nurcan Aslan, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- UZDİL, Mahmut Belig (2006b), *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'inci Kolordunun Harekâtı*, Yay. Haz. Ahmet Tetik ve Şeyda Büyükcan, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Tarihte Türk ve Bulgar İlişkileri* (2004), Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1988), *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I-İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- YILDIZ, Gültekin (2017), “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askerî Tarihi-Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, İstanbul, Timaş Yayınları, ss.47-111.
- YILMAZ, Sait (2017), *Uluslararası Güvenlik-Teori, Pratik ve Gelecek*, Ankara, Kaynak Yayınları.